

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 1397-0534

No 65, 2013, pp 40--53

Publisher: Retorikförlaget AB

Authors Anita Norlund, University of Borås.

Title “Various Forms of Expressing Differences of Opinion”
[Meningsbrytningar i olika former].

Abstract Although previous research has addressed the characteristics of debates and argumentation I argue there is a need to expand the framework for analysing the forms of such oral activities, particularly regarding expressions of differences in opinion. Commonly applied analytical tools generally recognize just two forms, antagonistic and deliberative. By operationalising a conceptual set of categories, I show that this is too narrow. A third form (agonistic) can be recognized based on Chantal Mouffe’s theory of democracy and politics, and another form that is oriented to relativism. Thus, I propose an analytical framework with a set of four forms to address the nature of differences of opinion. In addition I provide empirical examples from a variety of contexts to support each form.

Keywords Chantal Mouffe, differences of opinion, antagonism, deliberation, relativism, agonism.

*Anita Norlund är filosofie doktor vid Högskolan i Borås.
Hennes forskningsintressen hör hemma inom en utbildnings-
sociologisk tradition och har ofta språkliga aktiviteter i fokus.
E-mail: anita.norlund@hb.se*

Anita Norlund:

Meningsbrytningar i olika former

Meningsskiljaktigheter kan uttryckas på olika vis. Inte sällan ställs ett antagonistiskt sätt mot ett deliberativt. Författarens intresse är att utmana denna tudelning och vidga den genom att föreslå ytterligare två sätt, ett relativistiskt och ett agonistiskt. Chantal Mouffes resonemang om olika demokratiformer tas som utgångspunkt för en operationalisering av de fyra formerna, som i sin tur illustreras med en variation av empiriska exempel. Artikeln avslutas med kritiska aspekter på de olika kategorierna.

ett samhälle behöver tveklöst meningsbrytningar. Detta är något som Chantal Mouffe understryker,¹ samtidigt som hon poängterar att det inte är betydelselöst vilken *form* meningsbrytningarna uttrycks i. Mouffe har i samband med detta identifierat tre former av uttryckssätt; *det antagonistiska*, *det deliberativa* och *det agonistiska*. Definitionerna av dessa begrepp kommer jag att återge under respektive rubrik längre fram i den här artikeln. Det är dock viktigt att redan nu framhålla att Mouffe inte ser de tre identifierade formerna som likvärdiga, utan istället förordar en av dem, nämligen den agonistiska.

Uttryck för meningsskiljaktigheter och deras karaktär har varit i fokus i tidigare forskning. Det är då särskilt två retoriska traditioner som ofta åberopats. Dessa illustrerar jag här med ett citat hämtat från ett utbildningssammanhang och där förslags ges på hur elever kan göras intresserade av att debattera:

Det kan till exempel röra sig om dramaövningar där eleverna tilldelas roller som protagonister och antagonister i en förberedd debatt, om diskussioner i små grupper där avsikten är att uppnå konsensus /.../.²

1 Chantal Mouffe: *Om det politiska* (Stockholm: Tankekraft förlag, 2005/2008)

2 Fröidis Hertzberg, "Genreskrivning under senare skolår: att berätta räcker inte", i: *Det hän-*

Citatets första förslag hör med sin utgångspunkt i begreppen *protagonist* och *antagonist* hemma i en retorisk tradition där vi likaså hittar klassiska, antika begrepp som *pro et contra*-stil.³ Det andra förslaget, det som uppmuntrar att deltagarna uppnår konsensus, är placerat i en *deliberativ* tradition som brukar hänföras till teoretikern Habermas, och för svensk del till Tomas Englund.⁴ Jerome och Algarra har arbetat med en liknande begreppslig indelning, det vill säga *adversarial vs. deliberativa* former, där den förra står för en mindre öppen och utforskande form än den senare.⁵ I den här artikeln vill jag utmana den vanliga indelningen i två traditioner, en indelning som jag med stöd i Mouffes forskning menar är alltför begränsad. Detta gör jag genom att föreslå en utvidgad begreppslig indelning med tillämpning i empiriskt material.

Populärvetenskapligt tycks Mouffe få ökad uppmärksamhet. De olika demokratiformerna har nyligen berörts i flera avsnitt av radioprogrammet *Filosofiska rummet*, men Mouffes resonemang kan enligt min mening förtjäna än mer uppmärksamhet.

Syftet med min artikel är med andra ord att möta behovet av en förfining av förevarande analytiska indelningar genom att operationalisera Mouffes indelning i tre former av demokrati, och att sätta dessa i ett sammanhang av uttryckta meningsskiljaktigheter. Ett delsyfte är att också utveckla indelningen genom att göra ett tillägg av en fjärde form för meningsbrytningar, *den relativistiska*, en form som jag återkommer till senare.

Mouffes synsätt

Mouffes teoretiska, och ideologiska, utgångspunkter handlar inte huvudsakligen om en indelning i olika uttrycksformer av *meningsskiljaktigheter*, det vill säga det som är den här artikelns huvudsakliga fokus, utan om en indelning i tre olika former för *demokrati*. Mouffe tar avstamp i politiska omständigheter och kritiserar vad hon beskriver som en nutida rådande postpolitisk och nyliberal orientering. Denna inriktning är alltför fixerad vid konsensus och harmoni, menar Mouffe, ett faktum som i sin tur äventyrar demokratin och, när det gäller språkliga företeelser, medför en populistiskt alternativt nationalistiskt inriktad retorik.

Mouffe bör alltså först och främst betecknas som en demokratiteoretiker. I huvudsak rör hon sig inom ett statsvetenskapligt forskningsfält men har ofta också getts utrymme inom ett filosofiskt forskningsfält.

I den fortsatta framställningen kommer jag att behandla, operationalisera och kontrastera de olika kategorierna av meningsskiljaktigheter en i taget. Att menings-

ger på språket! Lärande och språkutveckling i grundskolan, Louise Bjar (red) (Lund: Studentlitteratur, 2006), s. 303-304

3 Se Hertzberg, "Genreskrivning under senare skolår", s. 303

4 Se till exempel Tomas Englund, *Deliberativa samtal om värdegrund-historiska perspektiv och aktuella förutsättningar* (Stockholm: Skolverket, 2000).

5 Lee Jerome och Bhavini Algarra, "Debating debating: a reflection on the place of debate within secondary schools." *The Curriculum Journal* 16, no. 4 (2005), 493-508.

brytningar uttrycks, och kan uttryckas, i olika former kommer jag att illustrera med konkreta exempel från samhälleliga institutioner som skola och media. Dessa exempel är intentionellt valda. Jag kommer att behandla karaktären i de olika formerna, och ta upp aspekter som exempelvis hur deltagarna ser på varandra, vilken typ av företeelser som berörs och vilka retoriska drag som är framträdande.

Meningsbrytningar i olika former

Efter en presentation av de tre första kategorierna kommer jag att behandla den kritik som kan riktas mot de olika kategorierna, främst med utgångspunkt i Mouffes eget resonemang. Därefter presenteras den agonistiska formen, det vill säga den form som Mouffe själv efterlyser.

Meningsbrytningar i antagonistisk form

Mitt första exempel fungerar som illustration till ett *antagonistiskt* förhållningssätt. Exemplet hämtas från TV-programmet *Grannfejden* (TV 3), där Robert Aschberg och Jonas Gåde är programledare. I programmet får människor som av olika anledningar hamnat i konflikt med sina grannar presentera orsaker till de uppkomna bråken och uttrycka sin syn på dem. Därefter konfronteras antagonisterna med varandra.

I ett av de många programmen möts grannarna Peter och Bertil. Så här låter en del av ordväxlingen (där också Bertils fru Maggan deltar):

Bertil (viftar avfärdande med armen): Vi kommer till att ha det så här alltid, ända tills han flyttar ut i skogen.

Peter: Jag tänker inte flytta ut i skogen ...

Maggan: Såna därna stockholmare ...

Peter: ... och ni åker ut med fötterna före innan vi flyttar

Maggan: Såna därna stockholmare vill vi inte ha hit

Peter: Vi vill inte ha skåningar här heller så det jämnar ut sig

Maggan (skratt): Jaha

(Här går programledaren Robert Aschberg in och förtjust kommenterar den låga nivån.)

Peter: Skåningar kunde ha varit kvar i Danmark, tycker jag.

Robert Aschberg (med ett lätt skratt): Det absolut värsta man kan säga till nån är att det är en skåning eller en stockholmare.

Bertil: Jävla 08.

Bertil Men det är godståget du ser då så passa dig, jävla gris.

Peter: Hör du dåligt också.

Bertil: Ja det gör jag ... tjata ...

Bertil: Va?

Peter: Va sa du? Sa du gris, varför sa du gris för?

Bertil Jo, därför det är du.

Peter: På vilket sätt är jag en gris?

Bertil: En otäcking ... Du är en otäck gris. (*Grannfejden* 7 december, 2009)

Ett antagonistiskt förhållningssätt kännetecknas av att deltagarna betraktar varandra som fiender som saknar gemensamma utgångspunkter. Så tycks det också vara i utdraget ovan. Deltagarna Bertil och Peter inte bara ser varandra som fiender, utan talar dessutom till varandra i ett antagonistiskt tonläge.

Antagonism utspelar sig, enligt Mouffe, ofta kring företeelser som traditionalism/fundamentalism kontra modernitet. Exemplet ovan, som visar några enstaka individers lokala kontrovers, kan tyckas hamna långt från motsättningen mellan fundamentalism och modernitet. Exemplet har dock inslag som inte bara representerar det individuella och lokala utan också det mer generella, till exempel motsättningen mellan de provinsiella skåningarna och storstadens nollåttor, de senare med sin specifika sociala status och maktfunktion.⁶

Ett andra exempel hämtar jag från prosodiforskaren Günthner.⁷ Günthner biddrar med utdrag ur ett par TV-diskussioner som hon alltså karaktäriserar som antagonistiska. Diskussionerna berör ekonomiska och sociala frågor och utspelas vid två olika tillfällen strax före val i Baden-Württemberg, Tyskland.

I det första utdraget möter vi två deltagare. Dels har vi T, en kristdemokratisk politiker (partiet CDU), som efterfrågar att rättsliga förfaranden för politisk asyl påskyndas (vilket alltså utgör det 'ämne' som nämns i replikväxlingen nedan), dels D, en liberal demokrat (FDP) som svarar genom att ifrågasätta varför T och dennes parti har varit så sena med att vidta åtgärder:

D: Därför undvek ni faktiskt ämnet under en tid.

T: Vi är det första landet, herr Döring.

D: Varför gjorde ni det inte för flera år sedan?

T: Ärligt talat, är vi det enda land som har gjort det.⁸

Inför det andra valet förs liknande diskussioner. Här deltar förutom T också S som är socialdemokrat (SPD):

S: Som till exempel i den här debatten om asyl, Ms Däubler-Gmelin. Jag läste mycket tydligt om det i Baden-Württembergs tidskrifter, i tidningarna, om denna debatt om asyl. Hon sa klart att en europeisk lösning på flyktingproblemet på grundval av Genèvekonventionen är att föredra framför nationella konventioner om att hantera flyktingar och att detta problem bör lösas genom en ändring av konstitutionen. Herr Klose förklarade i sitt uppdrag

6 Se Bethan Benwell och Elizabeth Stokoe, *Discourse and Identity* (Edinburgh, UK: Edinburgh University Press, 2006) för ett resonemang om hur identitet uttrycks via plats och bostadsort, liksom för en analys av en engelsk version av *Grannfejden*.

7 Susanne Günthner "Prosodic contextualization of moral work: an analysis of reproaches in 'why'-formats," i *Prosody in Conversation: Interactional Studies* (edited by Elizabeth Couper-Kuhlen and Margret Selting, 271-301. Cambridge University Press, 1996).

8 Günthner "Prosodic contextualization...", s. 281-282. Alla översättningar är mina egna. Alla samtalsutdrag återger jag i något förenklad form.

som chef för partiet flera gånger för mig i lördags, här i Baden-Württemberg...

T: Varför gjorde ni inte det då?

S: Jo eftersom vi, vi som SPD, självfallet inte kan ändra konstitutionen.⁹

Diskussionen i sin helhet kännetecknas av ”argumentative sequences, confrontational moves and accusation”,¹⁰ liknande de kriterier som Mouffe sätter upp för antagonism. Günthner bidrar med ytterligare ett kriterium genom att särskilt uppmärksamma de ”varför”-orienteringar som karaktäriserar den här typen av diskussioner och som medför en typisk, förebrående ton. Vi hittar ”varför”-frågor i båda de tyska utdragen ovan. Samma retoriska element, kan vi se, kännetecknar den debatt ur Grannfejden som återgetts ovan, då i Peters replik: ”... varför sa du gris för?” Detta element, menar jag, kan vara viktigt att ha i åtanke vid analyser av uttryckta meningsskiljaktigheter.

Meningsbrytningar i deliberativ form

I den senare delen av det specifika avsnittet av *Grannfejden* ovan, samlas de oeniga grannarna i en domstolsliknande situation. Programledarna fungerar då som medlare. Detta inslag skulle kunna illustrera en *deliberativt* formulerad meningsbrytning. I en sådan överges skiljaktigheter och deltagarna når ett konsensusbeslut. Mycket riktigt försonas Peter, Maggan och Bertil med medlarnas hjälp. Men ett deliberativt förhållningssätt har andra kännetecken vilket gör att ordväxlingen ovan diskvalificerar sig från att utgöra ett exempel. Det handlar dels om den märkbara bristen på ömsesidighet mellan parterna, dels om att en mer djupgående beslutsprocedur saknas.

Det karaktäristiska för ett deliberativt förhållningssätt är istället att det är dialogiskt och att beslut fattas efter noggranna överväganden. Colnerud sammanfattar det så här:

Deliberation innebär att man överväger olika alternativ och därmed att man undersöker om enighet eller oenighet råder. Ett deliberativt samtal kvalificerar beslut, även sådana som är fattade genom omröstning, genom att alla alternativa förslag genomlysas och behandlas som likvärdiga, tills det bästa framträder. Skilda synsätt ställs mot varandra, man lyssnar på andras argument i en strävan att komma överens.¹¹

Den deliberativa ordväxlingen har pedagogiska förtecken och ofta är det elever i skolan som ses som angelägna deltagare. Brice bidrar med ett exempel från en amerikansk high school-kurs där ämnet för studenternas samtal är jordens folkmängd.¹²

9 Günthner ”Prosodic contextualization...”, s. 282-283

10 Günthner ”Prosodic contextualization...”, s. 281

11 Gunnel Colnerud, ”Värdegrund som pedagogisk praktik och forskningsdiskurs”, *Pedagogisk Forskning i Sverige* 9, no. 2 (2004), s 92.

12 Lynn Brice, ”Deliberative Discourse Enacted: Task, Text, and Talk”, *Theory and Research in Social Education* 30, no. 1 (2002).

För detta har studenterna en artikel som utgångspunkt, en artikel¹³ som är strukturerad kring vad artikelförfattaren presenterar som tio myter om jordens befolkning. Studenterna Shelley, Mark och Kate med flera har också fått tre vägledande frågor från sin lärare:

Shelley: Så, ska vi titta på påståendena och bara bestämma om vi tycker dom är rätt eller fel? (omformulerar Marks tidigare förslag och den tredje frågan)¹⁴

Mark: Okej. Hm. (bekräftar)

Shelley: Hm. Det första är att han säger att befolkningen inte växer exponentiellt. Han försöker motbevisa Thomas Malthus, hm, hypotes om den mänskliga befolkningens exponentiella tillväxt. Tror ni att det är rätt? (gör sig till tolk för författaren Cohen)

Ovanstående kategoriseras av Brice som en deliberativ diskurs med hänvisning till att studenterna i sin diskussion ägnar sig åt andras idéer, i det här fallet artikelförfattaren Cohens. Ett annat kriterium är att deltagarna visar engagemang. Så gör studenten Shelley i den inledande sonderande frågan där hon bjuder in de övriga studenterna att delta.

I nästa samtalssekvens handlar det om eventuella effekter av befolkningskontroll:

Shelley: Så tycker vi att han har rätt när han säger att det inte nödvändigtvis är fallet? (paus)

Mark: Nej. Hm. (Paus)

Kate: Låt oss se. Hm. (kort paus)

Shelley: Hm.

Kate: Jag tror att det är, jag tror att hm...

Mark: Tvetydigt?

Kate: Ja. Jag tycker det är tydligt. Förstår ni vad jag menar? Åtminstone det som vi har framför oss.

Mark: Ja. Det tror jag också. Jag tror att, att om vi inte gör något tills då, hm, kan befolkningskontroll förekomma. Efter en lång tid. Fattar ni?

Shelley: Mmm. (instämmer)

Mark: Är det vad ni tror?

Övriga: Ja. Ja. (Samtidigt som Mark skriver ner gruppens svar, läser gruppen igenom artikeln).

Deltagarna i utdraget gör pauser och tvekar. Detta, menar Brice, tyder på att de strävar efter att komma överens, vilket i sin ger samtalet en deliberativ prägel. Också det faktum att studenterna överger att tala om 'han' (Cohen) och istället talar i 'jag- och 'vi'-form, d.v.s frigör sig från auktoriteten Cohen till förmån för egen självständighet, är representativt. Ytterligare ett kännetecken är att studenterna söker bekräftelse hos varandra genom att ställa frågor som "Förstår ni vad jag menar?" och "Fattar ni?"

13 Cohen, Joel E., "Ten Myths of Population", *Discover*, april 1996, s 42-47.

14 Transkriptionen bygger på min egen översättning och på en lätt anpassning av Brices transkriptionskonventioner.

tar ni?”. Slutligen finns det tydliga element av ”kollektiv viljebildning, d.v.s. strävan att komma överens eller åtminstone komma till temporära överenskommelser”.¹⁵ Studenterna söker med andra ord harmoni i sin ambition att förstå varandra.

Det visar sig finnas påfallande få exempel på realiserade och dokumenterade deliberativt orienterade diskussioner. Utöver Brices exempel ovan hittar dock vi exempel också i Anderssons avhandling.¹⁶ Andersson har studerat effekter av iscensatt deliberativ undervisning. Nedanstående sekvens är alltså hämtad efter det att de aktuella gymnasieeleverna (på yrkesförberedande program) fått instruktioner och uppgifter som uttryckligen riktat dem mot att genomföra deliberativa samtal. I fokus här är en uppgift av dilemmakarakter där en familj ska enas om TV-program att titta på. Så här lyder elevernas ordväxling:

E1: Nej... köp en TV till. Jag måste få se vissa program annars blir jag galen.

E2: Man kan sno en TV också (skratt).

E1: Man kan ju hitta billiga TV-apparater, typ på Renova.

E4: Eller så får barnen gå på Bio [sic]. Ge dem tusen spänn och lämna av dem på Siba. Eller om vi har en dvd typ.

E3: Vi har ingen dvd eller någon annan TV.

E5: Vi hade ju en idé här. Alla har en men okej, den går ju inte här.

E3: Måste rösta.

E4: Man kan ju göra upp ett schema för tv-tittande. Eller typ varannan dag, fördela.

Läraren kommer förbi:

L: Jämlikhet verkar viktigt för er.

E4: Ja det är det.

E5: Ja, eller jag tycker starkast vinner.

Tystnad, några läser texten till uppgiften igen.

/.../

E5: Jag tycker starkast vinner, farsan får bestämma.

E4: Smart... (ironiskt) (sic).

E2: Jag tycker första alternativet (att majoriteten får bestämma) är bäst.

E4: Nej.

E3: Varför inte.

E4: Vad menar du majoritet eller.

E2: Ja, hellre 3 nöjda än ingen nöjd.

E5: A men det är ju taskigt! Man kan ju kanske få fler nöjda.

E3: Mmm (övriga håller med, nickar).

E4: Skit samma hur många som är nöjda det måste ju vara rättvist, varannan vecka tycker jag, även om en grupp är tre och den andra är två.

E2: Nej jag håller inte med. Majoriteten är bättre så är det ju.

E5: Nej, rättvisa gäller. Det är bästa vägen.

15 Englund, *Deliberativa samtal*, s. 6

16 Klas Andersson ”Deliberativ undervisning – en empirisk studie.” PhD diss, Göteborgs universitet, 2012.

E4: De små måste stå upp lite ”little people” skit samma hur små eller få de är de måste stå upp.

Tystnad

/.../

E3: Men vill verkligen alla se alla program.

E1: Kom igen nu vi kör varannan skriv det på lappen.

E5: Ingen av alternativen är riktigt bra, ingen riktigt passar.

E2: Nä kompromissen är viktig. Jag tycker kompromissen är viktig.

Andersson karakteriserar samtalet som lösningsinriktat, där eleverna visar att de vill bidra med argument. Typiska inslag som uppmärksammas är att eleverna, i enlighet med det deliberativa förhållningssättet, orienterar sina svar på TV-dilem-mat mot såväl kompromisser som mot majoritetsbeslut. Den riktade undervisningen beskrivs ha potential och Andersson ger förklaringen:

... att deliberativ undervisning skapar en form av medspel istället för motspel bland eleverna.¹⁷

I citatet betonas alltså vikten av harmoni, ett vitalt element för den deliberativa formen.

Meningsbrytningar i relativistisk form

Innan jag presenterar den sista (tredje) av de former av meningsbrytningar som Mouffe behandlar, tänker jag föreslå att det existerar ett potentiellt fjärde förhållningssätt, *det relativistiska*.

I *Kvällsöppet med Ekdal* (25 november, 2009) tar man upp ämnet dokusåpor. Gästerna består av personer som själva deltagit i denna typ av program, eller som är anhöriga till någon som deltagit. Det specifika avsnitt som delvis återges nedan syftar enligt programledaren till att besvara frågan om vilka konsekvenserna blir av att ha deltagit i ett program av såpa-typ och hur långt TV-produktionsbolagen är böjda att gå för att locka tittare. Så här lyder programledarens öppningsfråga:

Lennart Ekdal: Är det så smart att delta? 15 minutes of fame ...

Några spridda repliker¹⁸ från programmet låter:

Lukas Berglund: Jag trivs med uppmärksamhet, är väl lite av en junkie.

Merel Tasbas: Sverige är ett så trist land så det behövs ... /.../Jag var väldigt öppen och väldigt rak ... [det handlar] om vem man är som person...

Susanne Rydeström... [det finns] olika kulturer; röda, gröna ...

Lennart Ekdal: ... någon tycker det är komiskt, någon kanske tycker det är ...

¹⁷ Andersson ”Deliberativ undervisning...”, s. 137

¹⁸ Replikerna är inte exakt återgivna.

Och ifråga om eventuella påtryckningar från produktionsbolagen sägs:

Lukas Berglund: Det är ens egen press i så fall.

Christian Ternstedt: ”Ni ska vara 100 % er själva” (om den uppmaning man fått från produktionsbolaget)

Angela Monroe: Man har ju valt att skapa den image som man själv vill.

Som synes betonas människors olikheter och personliga tyckande, och argumenten bygger konsekvent på ett individuellt perspektiv.

Det finns fler exempel som förstärker liknande attityder. I ett annat avsnitt av *Kvällsöppet med Ekdal* (3 februari, 2010) deltar författaren Pelle Filipsson som skrivit en bok om att han inte kunnat älska sin son. Tittarna får SMS:a in till studion och ge sina synpunkter. Marcus Birro, som har rollen att sammanfatta, förmedlar tittarinläggens gemensamma hållning, nämligen att det är upp till var och en, det vill säga att älska sitt barn.

Vid en vanlig googlesökning på ”det är upp till var och en” får jag 374 000 träffar¹⁹ där de fem översta träffarna berör följande ämnen:

- att skriva kollektivavtal eller inte²⁰
- hur mycket TV-tittande föräldrar ska tillåta sina barn²¹
- hur mycket tid man bör lägga på träning²²
- när man bör ha sin sexdebut²³
- Marcus Hellner uttalar sig om huruvida idrottsstjärnor själva ska få bestämma om de vill förknippas med spelbolagssponsorer eller om Internationella Skidförbundet bör lägga sig²⁴

Med dessa hänvisningar till personliga preferenser framträder den subjektiva relativism som jag uppmärksammat under den här rubriken. Det bör påpekas att uttryck representativa för denna kategori tenderar att röra sig bort från området kring meningsbrytningar och snarast bli monologiska uttryck för åsikter, trots att de uttalas i ett slags debattsammanhang.

Kritik mot olika former av meningsbrytningar

Efter den genomgång som jag hittills gjort och där jag urskilt tre olika kategorier vill jag också ge plats för den kritik som kan riktas mot dem.

19 3 juli 2013

20 <http://www.transport.se/Transportarbetaren/Start/Nyheter/1/Tornado-Transport-lurar-osteuropeiska-chaufforer/Akaren-Alltihop-ar-bara-logner/>

21 <http://www.alltforaldrar.se/forumarchive/forums/viewArticles/200/7160229>

22 <http://www.familjeliv.se/Forum-4-362/m70154897-27.html>

23 <http://w2.sydsvenskan.se/postis/inlagg.php?subject=3&thread=143984&PHPSESSID=%3Fref>

24 <http://www.idrottsaffarer.com/sponsring/2013/06/skidstjarnor-gar-miste-om-miljoner>

Konsekvenserna av ett antagonistiskt förhållningssätt, menar Mouffe, är att deltagarna inte betraktar varandra som värdiga motparter. En slags cynism är en annan tänkbar konsekvens. Den antagonistiska strukturen *attack-defend* har ett folkligt drag.²⁵ Med det följer närmare bestämt att den har en stark dragningskraft och, i ett mediasammanhang, i sin tur att enskilda människor exponeras för att tillfredsställa ett primitivt behov hos tittarna. Detta faktum uppmärksammas i en TV-kronika av Leif Furhammar som förutom att betona att konflikterna har en lockande och säljande funktion, hävdar att:

”Grannfejden” i TV 3 är ett perfekt koncept. Det gäller att varje gång leta fram en anslående och långvarig osämja, ett lokalt litet gränsskrig, med saftiga invektiv och påstådda handgripligheter och kryddat med pikanta inblickar i privata olyckor. Sådant har alltid varit kul i folkklustspel och pilsnerfilmer. Nu blir det extra kittlande för att det är på riktigt.²⁶

Precis som den antagonistiska formen försvårar människors chanser att leva på ett bättre sätt tillsammans,²⁷ bör också det deliberativa förhållningssättet enligt Mouffe ses som ett hinder. Ett skäl är att den åsikt som majoriteten uttrycker, vilken är en grundpelare i det deliberativa, inte självskrivet är den mest förståndiga åsikten. Ett annat är att det deliberativa perspektivet förbigår möjligheten att precisera en motståndare. Genom att accentuera det dialogiska skildras människors åsikter som betydelsefulla, men konsekvensen blir, med Mouffes sätt att se det, snarare att utrymmet för konflikter elimineras. Problem framställs som något som man kan och ska lösa i samförstånd. Fairclough tycks instämma i denna kritik och poängterar att ett dialogiskt drag riskerar att framstå som mer demokratiskt än vad det egentligen är. Han hämtar exempel från en engelsk TV-debatt om monarkins framtid. Där uttrycker man det inledningsvis som att tittarna kan telefonrösta efter att ha lyssnat till, och övervägt, olika argument. I själva verket är det egentligen bara möjligt att rösta under tiden och möjligheten till eftertanke är begränsad, hävdar Fairclough.²⁸

Meningsbrytningar uttryckta i relativistisk form berörs inte av Mouffe. Istället låter jag Bordo belysa företeelsens problematiska aspekter eftersom Bordo utgår från ett postmodernistiskt perspektiv, något som brukar förknippas med en sorts värderelativism. Ett alltför kraftigt framhävande av människors olikheter omöjliggör att föra fram kritik, menar Bordo.²⁹ Tillvaron framställs som en möjlighet till kreativa manifestationer eller inget annat än ett roligt spel, något som vi kan anta försvårar kollektiva beslut. Dessutom negligerar den här typen av tendenser struk-

25 Anne Haas Dyson, *Writing Superheroes. Contemporary Childhood, Popular Culture and Classroom Literacy* (New York: Teachers College, Columbia Univ. 1997).

26 Leif Furhammar i *Dagens Nyheter*, 10 april, 2008

27 Jfr Sharon Todd “Living in a Dissonant World: Toward an Agonistic Cosmopolitics for Education.” *Stud Philos Educ.* 29, no. 2 (2010)

28 Norman Fairclough, *Analyzing discourse Textual analysis for social research* (London: Routledge, 2003).

29 Susan Bordo, *Unbearable weight: Feminism, Western Culture, and the body* (Berkeley: University of California Press, 1993).

turella konflikter genom sin betoning på individens, och inte gruppens, betydelse. Detta blev särskilt tydligt i ett avsnitt av programmet *Debatt* (4 maj, 2010). Där diskuterades klassbegreppet av en publik sammansatt av bland andra *Aftonbladets* kulturchef Åsa Linderborg, Mattias Svensson från liberala tidskriften *Neo* och bloggaren Isabella Löwengrip (Blondin-Bella). I debatten möttes argument om strukturella orättvisor med argument som att ”man inte bör se till grupper utan till individen.” Denna hållning kan vi också se i de google-träffar som återgetts ovan. Gemensamma angelägenheter, hävdar jag, blir därmed meningslösa att diskutera.

Förslaget om meningsbrytningar i en agonistisk form

Enligt Mouffe bör det också kunna existera en *agonistisk* form för att uttrycka meningsbrytningar. Ett grundantagande här är att människor har en mängd behov och anspråk. Det bör helt enkelt vara möjligt att låta världen framträda som bestående av två oförenliga fraktioner, som till exempel höger och vänster, fraktioner som människor känner igen sig i eller bekänner sig till. Mouffes beskrivning av ett agonistiskt förhållningssätt kan sammanfattas så här:

Till skillnad från antagonism, som är en *vi/de*-relation där de två sidorna är fiender som inte delar någon gemensam grundval, betecknar agonism en alternativ relation där parterna i konflikten, trots att de inser att det inte finns någon enda rationell lösning på deras motsättning, inte desto mindre erkänner sina opponenter som legitima. De är ”motståndare”, inte fiender. Även om de befinner sig i konflikt uppfattar de sig ändå som tillhöriga samma politiska sammanslutning och som delaktiga i ett gemensamt symboliskt rum, inom vilket konflikten utspelar sig. Demokratins uppgift kan sägas vara att omvandla antagonism till agonism.³⁰

I enlighet med ett agonistiskt synsätt ser man inte deltagarna som fiender utan som värddiga motståndare. Det innebär dock inte att alla krav ska ses som legitima, invänder Mouffe.

Det är inte alldeles enkelt att hitta ett autentiskt exempel på en agonistisk uttryckt meningsskiljaktighet. Jag låter därför Todd, som inte primärt berör debatter men som ansluter till Mouffes utgångspunkter, bidra med ett resonemang. Todds exempel berör den aktuella och kontroversiella frågan om muslimska kvinnors klädsel. Här tänker sig Todd att muslimska kvinnor ska ges chansen att själva uttrycka sin (i sin tur heterogena syn) på vad som är frihet och jämlikhet. De ska också ges chansen att själva delta i kampen om hur frihet och jämlikhet ska förstås utifrån de traditioner som de berörs av, både politiska och religiösa sådana.³¹ De ska också själva få definiera om användning av burka och niqab är till för att hindra integration eller, vilket är fullt möjligt, ett sätt för kvinnor att delta i en offentlig sfär, till exempel som studenter på en utbildning, som de inte annars skulle ha kunna

30 Mouffe: *Om det politiska*, s. 27

31 Todd ”Living in a Dissonant World”.

göra. Det innebär enligt Todd att såväl politiker som skolaktörer bör vara försiktigare med att tala om för muslimska flickor och kvinnor vad som är det moraliskt rätta.

Diskussion

Fyra former för att uttrycka meningsbrytningar har presenterats i det här kapitlet. Som avslutning vill jag placera de olika formerna i ett historiskt och samtida perspektiv och på så vis kasta ljus över hur vi kan förstå varför de olika uttrycksformerna existerar som de gör här och nu.

När det gäller den antagonistiska uttrycksformen har den en lång tradition via sin förankring i den folkliga och traditionella berättarstruktur, något som Dyson alltså benämner anfall-försvar. Dess existens kan dock inte bara förklaras med sin förankring i folkliga strukturer. Svaret på varför den existerar som den gör just i vår tid, kan också sökas i företeelsen *diskurser* så som de hanteras inom till exempel kritisk diskursanalys. Dramatisering, eller med andra ord *sensationalisering*, är exempelvis en samtida diskurs som exemplifieras av att även statsproducerade nyheter numera framställs på ett alltmer dramatiserat sätt.³²

När det gäller det deliberativa samtalet som idé har det sin historiska förankring hos John Dewey.³³ Idén har på senare decennier fått en förnyad popularitet, inte minst via sitt släktskap med värdegrundsarbete. Värdegrundsarbete som fenomen fick stort utrymme när decentraliseringsreformen 1994 öppnade för skolors egna konkretiseringar.³⁴ Inte bara värdegrundsarbete i sig fick ökad popularitet, utan framför allt sådana aspekter som pekade mot det negativa, till exempel företeelser som kränkningar, poängterar Colnerud, vilket i sin tur kan antas stärka behovet av att sträva mot harmoni. Också Mouffe menar att en moralistisk retorik blir alltmer tongivande i vårt samhälle. Faircloughs kritik mot den monarkidebatt som nämnts ovan uttrycks som exempel på den diskursiva företeelsen *dialog i den offentliga sfären*. En sådan dialog, som exempelvis kan ta form av medborgarpaneler är ett tidstypiskt innehåll som enligt Fairclough har ökat i popularitet.

När det i sin tur gäller värderelativistiska tendenser tycks dessa bilda en logisk allians med idéer som individualisering och valfrihet, idéer som vi känner igen från 90-talets retorik. Då blir också en retorik som betonar det individualistiska och det fria valet konsekventa.

Det tycks alltså sammanfattningsvis finnas (minst) två samtida och polariserade färör. Båda dessa hindrar att det agonistiska perspektivet blir medel för förändring. Det bör enligt Mouffes sätt att se det mana till en revidering av förståelsen för människors villkor i en värld som är sammansatt av oförenliga intressen.

32 Lilie Chouliaraki, "Media discourse and national identity. Death and myth in a news broadcast", i: *Challenges in a Changing World. Issues in Critical Discourse Analysis* (edited by Ruth Wodak and Christoph Ludwig, 37-62. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999).

33 Se Englund, *Deliberativa samtal*.

34 Enligt Colnerud, "Värdegrund som pedagogisk praktik...".

Avslutande kommentarer

I den här artikeln har jag operationaliserat och kontrasterat en begreppsmässig uppsättning kategorier som är orienterade mot hur meningsskiljaktigheter uttrycks och kan uttryckas. Jag hävdar att ett vanligt och historiskt förankrat erkännande av enbart två tillvägagångssätt att uttrycka meningsskiljaktigheter (det antagonistiska och det deliberativa) är alltför begränsat och därför behöver omprövas. Min förhoppning är att den här artikeln erbjuder nya perspektiv för en sådan omprövning, inte bara utifrån den överföring jag gjort av Mouffes indelning utan också utifrån det tillägg jag själv bidragit med, det vill säga den relativistiska formen. Med andra ord hoppas jag ha erbjudit ett teoretiskt angreppssätt att använda i studier av hur meningsskiljaktigheter uttrycks och vilka kännetecken som följer med varje tänkbar form.

Att operationalisera en begreppsmässig uppsättning som jag har gjort i den här artikeln är riskabelt, och att överföra Mouffes diskussion³⁵ än mer så med tanke på dess komplexitet. Dock menar jag att överföringen är relevant. För framtida forskning skulle det vara angeläget att än mer begrunda kännetecknen för en agonistisk form. Jag ser också fram emot en vidareutveckling och emot ytterligare tillämpning av den begreppsapparat som jag föreslagit i den här artikeln.

35 För en mer fullständig förståelse av Mouffes resonemang hänvisar jag till hennes egna publikationer.

Referenser

- Andersson, K. "Deliberativ undervisning – en empirisk studie." PhD diss, Göteborgs universitet, 2012.
- Benwell, Bethan and Stokoe, Elizabeth. *Discourse and Identity*. Edinburgh, UK: Edinburgh University Press, 2006
- Bordo, Susan. *Unbearable weight: Feminism, Western Culture, and the body*. Berkeley: University of California Press, 1993.
- Brice, Lynn. "Deliberative Discourse Enacted: Task, Text, and Talk." *Theory and Research in Social Education* 30, no. 1 (2002): 66-87.
- Chouliaraki, Lilie. "Media discourse and national identity. Death and myth in a news broadcast", i: *Challenges in a Changing World. Issues in Critical Discourse Analysis*, Ruth Wodak & Christoph Ludwig (red), 37-62. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999.
- Colnerud, Gunnel. "Värdegrund som pedagogisk praktik och forskningsdiskurs." *Pedagogisk Forskning i Sverige* 9, no. 2 (2004): 81-98.
- Dyson, Anne Haas. *Writing Superheroes. Contemporary Childhood, Popular Culture and Classroom Literacy*. New York: Teachers College, Columbia Univ. 1997.
- Englund, Tomas. *Deliberativa samtal om värdegrund-historiska perspektiv och aktuella förutsättningar*. Övriga trycksaker. Stockholm: Skolverket, 2000.
- Fairclough, Norman. *Analyzing discourse Textual analysis for social research*. London: Routledge, 2003.
- Günthner, Susanne. "Prosodic contextualization of moral work: an analysis of reproaches in 'why'-formats," i: *Prosody in Conversation: Interactional Studies*, edited by Elizabeth Couper-Kuhlen and Margret Selting, 271-301. Cambridge University Press, 1996.
- Hertzberg, F. 2006. "Genreskrivning under senare skolår: att berätta räcker inte", i: *Det hänger på språket! Lärande och språkutveckling i grundskolan*, Louise Bjar (red), 295-317. Lund: Studentlitteratur.
- Jerome, Lee and Algarra, Bhavini. "Debating debating: a reflection on the place of debate within secondary schools." *The Curriculum Journal* 16, no. 4 (2005): 493-508.
- Mouffe, Chantal. *Om det politiska*. Stockholm: Tankekraft förlag, 2005/2008.
- Todd, Sharon. "Living in a Dissonant World: Toward an Agonistic Cosmopolitics for Education." *Stud Philos Educ.* 29, no. 2 (2010): 213-228.